

نقد کتاب جغرافیای دوره متوسطه

دکتر گیتی صلاحی اصفهانی

استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام‌نور، تهران

اشاره

در این گزارش، جامعه آماری انتخاب شده، یعنی دبیران جغرافیای ساوه و زرنديه در استان مرکزی به دلیل عدم پوشش جغرافیایی کامل و کافی نمی‌تواند از اعتبار لازم برخوردار باشد، اما به لحاظ احترام گذاشتن به زحمات و نظرات منتقدان برنامه‌های درسی آموزش جغرافیا، این مقاله به چاپ رسیده است.

گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف

چکیده

انتقاد سازنده انتقادی است که با مبانی و اصول درست به‌منظور پیشرفت و بهبود کاری انجام می‌گیرد. از این دیدگاه ممکن است هر کس به میزان موفقیت و تأثیرگذاری‌اش در کارها مورد انتقاد قرار گیرد. کسانی انتقاد کردن را بخشی از وظایف خویش می‌دانند. با توجه به این دو وجه و دو رابطه بین منتقدان و انتقادشوندگان، هر چه مسئولیت و موقعیت انسان خطیرتر باشد بیشتر در معرض انتقاد قرار می‌گیرد و این هم نتیجه طبیعی موفقیت در کارهاست. اما نکته مهم این است که انسان‌های موفق همواره به جای جلوگیری از انتقاد دیگران و فرار از زیر بار آن، از انتقاد به‌عنوان فرصتی ارزشمند و هدیه‌ای گران‌بها در جهت اصلاح کار خویش بهره می‌برند (نصر اصفهانی و آقا حسینی، ۱۳۹۰: ۹).

مقدمه

نقد به معنای تشخیص محاسن و معایب سخن است. آشکار کردن محاسن و معایب سخن را نقد گویند (معین، ۱۳۷۱: ۴۷۸۴). هدف از نقد به هیچ وجه، تنها یافتن و معرفی کردن نقاط ضعف یک اثر نیست، بلکه مقصود از نقد، بررسی و ارزشیابی آن است (وزین پور، ۱۳۶۷: ۳۴۸). نقد، عبارت از سنجش و ارزیابی و حکم و داوری درباره امور و شناخت نیک و بد و تمیز بین سره و ناسره است (زرین کوب، ۱۳۶۹: ۹-۱۰). نقد ریشه یونانی دارد و به معنای داوری کردن و رأی دادن آمده و اقتضای آن توجه به این دو امر است. به تعبیر دیگر، نقد یعنی حکم، داوری و سنجش (همان: ۷۱۷).

انتقاد

انتقاد را باید پدیده‌ای ارزشمند دانست و از آن در جهت پیشرفت کارها و برطرف کردن نقایص استفاده کرد. در تعریف انتقاد، می‌توان گفت واکنش مخالف در برابر سخن یا رفتار دیگران است (نصر اصفهانی، ۱۳۸۶: ۴۰)؛ یا بهتر است بگوییم انتقال اطلاعات به دیگری به نحوی که بتواند آن را در جهت مصالح خود به کار برد (وایزینگر، ۱۳۸۳: ۱۶). اغلب انسان‌ها، انتقاد را به چشم یک پدیده منفی که سبب ناراحتی و نابودی است می‌نگرند و انتخاب مخرب می‌تواند باعث تعارض و کاهش انگیزش شود (ریتنر^۲ و کینیک^۱، ۲۰۰۴:

مقاله حاضر بر آن است تا با هدف شناخت قوی‌ترین و ضعیف‌ترین کتاب جغرافیای متوسطه در میزگرد دبیران آموزش و پرورش شهرستان ساوه و زرنديه، با این پرسش که قوی‌ترین و ضعیف‌ترین کتاب‌های جغرافیای دوره متوسطه کدام کتاب‌ها هستند، این کتاب‌ها را به نقد بکشد تا بتواند راهکارهای مناسبی را برای بررسی‌های کارشناسانه ارائه دهد.

کلیدواژه‌ها: انتقاد، کتاب‌های جغرافیای دوره متوسطه، دبیران جغرافیا، شهرستان ساوه و زرنديه

انتقاد را باید
پدیده‌ای ارزشمند
دانست و از آن در
جهت پیشرفت
کارها و برطرف
کردن نقایص
استفاده کرد. در
تعریف انتقاد،
می‌توان گفت
واکنش مخالف در
برابر سخن یا رفتار
دیگران است

۳۳۱). در این مقاله انتقاد به معنای نقد و جدا کردن سره از ناسره آمده است.

اهمیت نقد

انتقاد لازمه رشد و حرکت در جهت کمال است. تمجید و انتقاد، کلید عملکرد برتر به‌شمار می‌رود (لوسیر^۴، ۲۰۰۲: ۱۲۳) و می‌تواند باعث رشد افراد شود. به کمک انتقاد می‌توان از تکرار اشتباه جلوگیری کرد (نیپن^۵ و گرین^۶، ۱۹۹۶: ۵) و به قول سعدی متکلم را تا کسی عیب نگیرد سخنش صلاح نپذیرد (سعدی، ۱۳۸۴: ۱۷۵). باید در نظر داشت که انتقاد باید با هدفی سازنده صورت گیرد.

ویژگی‌های انتقاد سازنده

ویژگی‌های انتقاد سازنده از این قرار است:

۱. انتقاد سازنده هر چند کلی باشد، باید محتوایی مشخص و دقیق داشته باشد (بارون^۷ و گرینبرگ^۸، ۱۹۹۰: ۴۶۳).
۲. انتقاد باید هدف‌دار باشد (مک کنا^۹، ۲۰۰۵: ۱۸۵).
۳. انتقاد در زمان و مکانی مناسب انجام گیرد (وایزینگر، ۱۹۹۸: ۱۳۹).
۴. به شخصیت انتقادشونده حمله نشود (ریتنر و کینیکی، ۲۰۰۴: ۳۳۰).
۵. ضمن انتقاد راه‌حل نیز پیشنهاد شود.
۶. از درک درست انتقال اطمینان حاصل شود (مک کنا، ۲۰۰۵: ۱۸۶).

۷. در هنگام انتقاد فقط نقاط ضعف و منفی در نظر گرفته نشود (فینچام^{۱۰} و رودس^{۱۱}، ۲۰۰۵: ۲۱۲).
۸. فقط به انتقاد از افراد نپردازد، بلکه کار خوب آنان را نیز تحسین کند (گرین، ۱۳۸۵: ۳۵۲).

فرهنگ انتقاد سازنده

سعدی در زمینه انتقاد سازنده دیدگاه بسیار ارزشمندی دارد و آن را به داروی تلخ تشبیه می‌کند. نصیحت که خالی بود از غرض چو داروی تلخ است دفع مرض

(سعدی، ۱۳۸۴ الف: ۶۴)

با اینکه ارائه و دریافت انتقاد دشوار می‌نماید، اما این کار می‌تواند بسیار سودمند باشد. در این زمینه توجه به نکات زیر راهگشا خواهد بود:

۱. هر کس ضعف‌ها و نقایصی دارد.
۲. هر کس باید بپذیرد که ابتدا باید خود را اصلاح کند و سپس به انتقاد دیگران بپردازد. به تعبیر دیگر، هر کس ابتدا باید به رشد و بهبود خود بپردازد (زنگر^{۱۲} و فولکمن^{۱۳}، ۲۰۰۴: ۸).
۳. انتقاد زمینه‌ساز کمال و پیشرفت و اصلاح است.
۴. در انتقاد باید به روشی عمل شود که بداندیش و دشمن‌مجال برای گفتن نقص و قصور پیدا نکند.
۵. از انتقاد نباید هراس به دل راه داد، زیرا «هیچ کس نزد بر

درخت بی‌بر سنگ» (سعدی، ۱۳۸۴ ب: ۷۳).

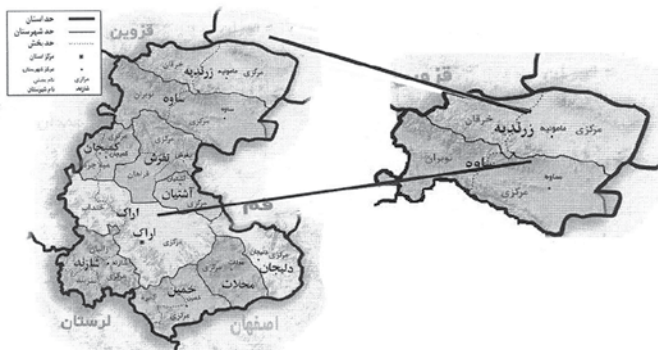
هدف

هدف کلی مقاله شناخت نگرش دبیران جغرافیا نسبت به کتاب‌های جغرافیای دوره متوسطه است که با مروری بر کتاب‌ها می‌توان کار جدید و نویی ارائه داد. گفتنی است که تاکنون در این مورد تحقیقی انجام نشده است.

منطقه مورد مطالعه

شهر ساوه بزرگ‌ترین شهر استان مرکزی است که در ۱۲۰ کیلومتری تهران واقع شده است. از شمال به کرج و قزوین، از شرق به ری و قم، از جنوب به قم و تفرش و از غرب به همدان محدود است. وسعت آن در حدود ۸۷۴۳ کیلومتر مربع و ارتفاع آن از سطح دریا ۹۹۵ متر در میدان مرکزی شهر است. ساوه در ۳۰'، ۲۱'، ۵۰° طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و ۱'، ۳۵° عرض شمالی از خط استوا قرار گرفته است.

زرنده نیز با مساحت ۴۱۳۱۳۵ هکتار مربع و ۵۷۵۵۰ نفر جمعیت با میانگین دمای سالانه ۲۵C، در ارتفاع ۱۲۵۶ متری از سطح دریا قرار دارد. این شهرستان از شمال و باختر به استان‌های تهران و قزوین و از جنوب به شهرستان ساوه محدود می‌شود (شکل ۱). از آنجا که جمعیت این دو شهر زیر ۵۰۰ هزار نفر است ساوه و زرنده روی هم رفته یک مجموعه شهری را تشکیل می‌دهند.

مواد و روش‌ها

سطح تحصیلات پرسش‌شوندگان، ۸۰ درصد کارشناسی و ۲۰ درصد کارشناسی‌ارشد جغرافیا با گرایش‌های مختلف بود.

با برگزاری کارگاه مشارکتی، بیست نفر از دبیران با سابقه هفده سال به بالا در مقطع متوسطه ساوه و زرنديه به ۳ سؤال زیر پاسخ دادند:

۱. قوی‌ترین کتاب جغرافیا که در دوره متوسطه تدریس کرده‌اید، کدام است؟

۲. ضعیف‌ترین کتاب جغرافیا که در دوره متوسطه تدوین کرده‌اید، کدام است؟

۳. برای رفع مشکل، چه پیشنهادی دارید؟

تسهیل‌گران: خانم محسنی‌نسب، آقای صبور، آقای فولادیان (مسئول هماهنگی)، خانم صادقی، خانم درویش، خانم مشعوفی، خانم شبینما، خانم رمقی، خانم شرکانی، خانم چوپانی‌پور. تحلیل‌گران: خانم صلاحی، خانم شجری، خانم فولادلو، آقای فولادیان.

جدول ۳: درصد تحصیلات دبیران جغرافیای ساوه و زرنديه

ردیف	موارد	زن		مرد		مجموع		رتبه
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱	کارشناسی	۹	۸۱/۵	۷	۷۷/۵	۱۶	۸۰	۱
۲	کارشناسی ارشد	۲	۱۸/۵	۲	۲۲/۵	۴	۲۰	۲
۳	مجموع	۱۱	۱۰۰	۹	۱۰۰	۲۰	۱۰۰	-

مأخذ: استخراج از پرسش‌نامه‌ها

ارائه یافته‌ها

از مجموع بیست نفر دبیران، ۵۵ درصد زن و ۴۵ درصد مرد بودند (جدول ۱).

جدول ۵: قوی‌ترین کتاب جغرافیای متوسطه از دید دبیران جغرافیای ساوه و زرنديه

ردیف	اسامی کتاب‌ها	تعداد	درصد	رتبه
۱	جغرافیای عمومی سال دوم	۳	۱۵	۲
۲	استان‌شناسی	۰	۰	۰
۳	جغرافیای ۲ (سال سوم انسانی)	۱۵	۷۵	۱
۴	جغرافیای پیش‌دانشگاهی (سال چهارم انسانی)	۲	۱۰	۳
۵	مجموع	۲۰	۱۰۰	-

مأخذ: استخراج از پرسش‌نامه‌ها

جدول ۱: فراوانی و درصد پرسش‌گران

ردیف	جنسیت	تعداد	درصد	رتبه
۲	مرد	۹	۴۵	۲
۳	مجموع	۲۰	۱۰۰	-

مأخذ: استخراج از پرسش‌نامه‌ها و برگزاری کارگاه مشارکتی، سال ۱۳۹۰ از تعداد بیست نفر پرسش‌شونده، دامنه سابقه کار آنان بین هفده تا ۲۸ سال بود و بیشترین تعداد بین ۱۹ تا ۲۱ سال سابقه کار داشتند (جدول ۲).

جدول ۲: سابقه کار دبیران ساوه و زرنديه در کارگاه مشارکتی

ردیف	سابقه کار	زن		مرد		مجموع		رتبه
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱	۱۷-۱۸	۴	۳۶/۳	۱	۱۱/۱	۵	۲۵	۲
۲	۱۸-۲۱	۵	۴۵/۵	۱	۱۱/۱	۶	۳۰	۱
۳	۲۱-۲۳	۱	۹/۱	۱	۱۱/۱	۲	۱۰	۴
۴	۲۳-۲۵	-	۰	۳	۳۳/۳	۳	۱۵	۳
۵	۲۵-۲۷	۱	۹/۱	۱	۱۱/۱	۲	۱۰	۴
۶	۲۷-۲۹	-	۰	۲	۲۲/۳	۲	۱۰	۴
۷	مجموع	۱۱	۱۰۰	۹	۱۰۰	۲۰	۱۰۰	-

مأخذ: استخراج از پرسش‌نامه‌ها و برگزاری کارگاه مشارکتی، سال ۱۳۹۰

از مجموع افراد (جدول ۳) یک نفر کارشناس علوم اجتماعی تدریس جغرافیا را بر عهده دارد و این در حالی است که بیشترین فارغ‌التحصیلان (جدول ۴) دانش‌آموخته دانشگاه پیام‌نور (۴۰ درصد) بوده و فارغ‌التحصیلان دیگر مدرک تحصیلی خود را از دانشگاه‌های معتبر ایران دریافت کرده‌اند.

در مورد سؤال «قوی‌ترین کتاب جغرافیا که در دوره متوسطه تدریس کرده‌اید، کدام است؟» داده‌های جدول ۵ حاکی از آن است که کتاب جغرافیای ۲ سال سوم انسانی از دید دبیران جغرافیا علمی‌ترین کتاب دوره متوسطه است (۷۵ درصد) که با مطالب آموخته‌شده دوره دانشگاه همخوانی دارد و علمی‌تر به موضوعات پرداخته و مطالبش کامل است. فقط یک نفر معتقد بود که همه دروس و کتاب‌های جغرافیا قوی و با اهمیت هستند، زیرا به یکدیگر مرتبطند و در این سه سال مطالب را به‌طور کامل در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهند و دارندگان مدارک مرتبط قادر به تدریس آن هستند.

جدول ۴: محل تحصیل دبیران جغرافیای ساوه و زرنديه

ردیف	موارد	زن		مرد		مجموع		رتبه
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱	دانشگاه پیام نور	۴	۳۶/۳	۴	۴۴/۴	۸	۴۰	۱
۲	دانشگاه تربیت معلم	۱	۹/۱	۲	۲۲/۲	۳	۱۵	۳
۳	تهران	۲	۱۸/۲	۱	۱۱/۲	۳	۱۵	۳
۴	دانشگاه آزاد	۲	۱۸/۲	۲	۲۲/۲	۴	۲۰	۲
۵	دانشگاه شهید بهشتی	۱	۹/۱	۰	۰	۱	۵	۴
۶	دانشگاه اصفهان	۱	۹/۱	۰	۰	۱	۵	۴
۷	مجموع	۱۱	۱۰۰	۹	۱۰۰	۲۰	۱۰۰	-

مأخذ: استخراج از پرسش نامه‌ها

- واضح و خوانا شدن اصطلاحات روی نقشه‌ها؛
- گنجاندن نقشه تقسیمات سیاسی و استان‌ها روی جلد کتاب؛
- آوردن مطالب جذاب در کتاب‌ها؛
- بیشتر شدن ساعت جغرافیا؛
- ارائه کلاس‌های ضمن خدمت برای یادگیری دبیران؛
- استفاده از دیدگاه‌های علمی افراد موجه علمی در کل شهرستان‌ها؛
- بازنگری دوباره کتاب استان‌شناسی استان مرکزی؛
- گردهمایی دبیران و مؤلفان کتاب برای رفع سؤالات و توجیه همکاران.

پی‌نوشت‌ها

1. Weisinger
2. Kreitner
3. Kinicki
4. Lussier
5. Knippen
6. Green
7. Baron
8. Greenberg
9. McKenna
10. Fincham
11. Rhodes
12. Zenger
13. Folkman

منابع

۱. زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۶۹)، نقد ادبی، جلد اول، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۲. سعدی، مصححین عبدالله (الف) (۱۳۸۴)، گلستان سعدی، به اهتمام محمدعلی فروغی، چاپ هفتم، تهران: انتشارات علمی.
۳. سعدی، مصححین عبدالله (ب) (۱۳۸۴)، بوستان سعدی، به اهتمام محمدعلی فروغی، چاپ هفتم، تهران: انتشارات علمی.
۴. معین، محمد (۱۳۷۱)، فرهنگ فارسی (متوسط جلد ۴)، چاپ هشتم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۵. نصرافهانی، علی و حسین آقاسینی (۱۳۹۰)، «نقد و بررسی انتقاد سازنده از دیدگاه سعدی و مقایسه آن با دیدگاه‌های صاحب‌نظران غربی»، فصل‌نامه علمی و پژوهشی کاوش‌نامه، سال دوازدهم، شماره ۲۲، صص ۹-۲۹.
۶. وزین پور، نادر (۱۳۶۷)، بر سمند سخن، چاپ دوم، تهران: انتشارات فروغی.
۷. وایزینگر، هندری (۱۳۸۳)، هیچ‌کس کامل نیست، ترجمه پرپیچر معتمد گرچی، چاپ دوم، تهران: انتشارات مروارید.
۸. برگزاری کارگاه مشارکتی دبیران ساوه و زرنديه، ۱۳۹۰.
۹. مصاحبه با دبیران، با تشکر از جناب آقای فولادبان.
۱۰. Knippen, Y and t.Green (۱۹۹۶), "Hand ling criticism From your boss", Employee counseling today. V ۸, N. J.
۱۱. Kreitner, R. and, A. Kini cki (۲۰۰۴), organiza hional Behavior, sixth Edition, McGraw-Hill.
۱۲. Lussier, R. (۲۰۰۲), Human Relations In organizations, ۵th Edition Mc Graw-Hill company.

در مورد ضعیف‌ترین کتاب جغرافیا (جدول ۶) نظر اکثریت بر این بود که کتاب استان‌شناسی حجم زیاد دارد (۹۰ درصد) و نبود CD یا کتاب کمک‌آموزشی از اولویت‌های انتخاب این کتاب به‌عنوان ضعیف‌ترین کتاب بود. به‌علاوه، مطالب بسیار وسیع، سطح علمی آن پایین و جسته‌و‌گریخته است و هر کس با هر مدرکی می‌تواند آن را تدریس کند.

نتیجه‌گیری

به یاد داشته باشیم که انتقاد، کلید عملکرد سطح بالاست (لوسیر، ۲۰۰۲: ۱۲۳) و به اعتقاد سعدی باید از انتقادکننده تشکر کرد، زیرا عیب‌های تو را برای تو روشن می‌کند (نصرافهانی و آقاسینی، ۱۳۹۰: ۱۹).

پسند آمد از عیبجوی خودم
که معلوم من کرد خوی بدم

(سعدی، ۱۳۸۴ الف: ۱۳۳)

از آنچه گذشت، می‌توان دریافت که یکی از بهترین راه‌های آگاهی یافتن از کاستی‌ها و خطاها که زمینه‌ساز رشد و تعالی انسانی خواهد شد، انتقاد کردن است. بنابراین، انتقاد در بومی‌سازی علوم به‌ویژه در کتاب‌های درسی بسیار راهگشا خواهد بود.

پیشنهادها

- با توجه به استخراج پرسش‌نامه‌ها و انتقاداتی که دبیران به مؤلفان کتاب‌های دوره متوسطه داشتند، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:
- ارائه مطالب علمی قوی برای جغرافیای عمومی؛
- کاهش حجم کتاب استان‌شناسی با توجه به ساعت کم اختصاص یافته به آن؛
- تدوین مهم‌ترین مطالب و موضوعات هر استان با مشارکت دبیران؛
- تبدیل کلاس‌ها از حالت تئوری به‌صورت عملی، گردش علمی و مقایسه‌ای؛
- رفع اشکالات تلفظی کلمات به‌صورت لاتین در زیرنویس کتاب‌ها؛